

TASHQI MIGRATSIYA VA IJTIMOY MOBILLIKNING O'ZARO BOG'LIQLIGI

Z.Mo'minov

*Sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent. Namangan davlat
universiteti huzuridagi markaz direktori*

E-mail: zokir_odiliy@mail.ru, zokirjon0971@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tashqi migratsiya va ijtimoiy mobillik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik sotsiologik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Migratsion jarayonlar nafaqat mehnat resurslarining harakati, balki shaxslar va ijtimoiy guruhlarining ijtimoiy maqomi, hayot darajasi hamda ijtimoiy kapitali o'zgarishining muhim omili sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada tashqi migratsiya sababli yuzaga keladigan ijtimoiy statusdagi ko'tarilish, iqtisodiy imkoniyatlarning kengayishi, yangi ijtimoiy tarmoqlarga kirib borish kabi jarayonlar tahlil qilinadi. Shuningdek, migratsiya natijasida yuzaga keluvchi retsipyent va donor hududlaridagi sotsiomadaniy transformatsiyalar, qaytgan migrantlarning reintegratsiyasi va remittensiyalarning ijtimoiy farovonlikka ta'siri ham o'rganildi. Tadqiqot empirik dalillar va xalqaro tajriba asosida olib borilgan bo'lib, O'zbekiston misolida tashqi migratsiyaning ijtimoiy mobillikka ta'siri keng yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Tashqi migratsiya, ijtimoiy mobillik, sotsiologik transformatsiya, remittensiya, migratsion strategiyalar, reintegratsiya, ijtimoiy kapital, maqom o'zgarishi, mehnat migratsiyasi, O'zbekiston.*

ВЗАИМОСВЯЗЬ ВНЕШНЕЙ МИГРАЦИИ И СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ

З. Муминов

*Доктор философских наук по социологии (PhD), доцент, Директор Центра при
Наманганском государственном университете*

E-mail: zokir_odiliy@mail.ru, zokirjon0971@gmail.com

Аннотация: *В данной статье анализируется взаимосвязь между внешней миграцией и социальной мобильностью на основе социологических подходов. Миграционные процессы рассматриваются не только как движение трудовых ресурсов, но и как важный фактор изменения социального статуса, уровня жизни и социального капитала индивидов и социальных групп. В статье рассматриваются*

такие процессы, как повышение социального статуса в результате внешней миграции, расширение экономических возможностей, включение в новые социальные сети. Также исследуются социокультурные трансформации в регионах-донорах и регионах-реципиентах, вызванные миграцией, реинтеграция вернувшихся мигрантов и влияние денежных переводов (ремиттенсий) на социальное благополучие. Исследование основано на эмпирических данных и международном опыте, а влияние внешней миграции на социальную мобильность подробно раскрыто на примере Узбекистана.

Ключевые слова: *внешняя миграция, социальная мобильность, социологическая трансформация, ремиттенсии, миграционные стратегии, реинтеграция, социальный капитал, изменение статуса, трудовая миграция, Узбекистан.*

THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN EXTERNAL MIGRATION AND SOCIAL MOBILITY

Z. Muminov

Doctor of Philosophy (PhD) in Sociology, Associate Professor,

Director of the Center at Namangan State University

E-mail: zokir_odiliy@mail.ru, zokirjon0971@gmail.com

Abstract: *This article analyzes the interrelationship between external migration and social mobility based on sociological approaches. Migration processes are examined not only as the movement of labor resources but also as a key factor in changing the social status, living standards, and social capital of individuals and social groups. The article explores phenomena such as upward social mobility due to external migration, the expansion of economic opportunities, and integration into new social networks. Additionally, it investigates the sociocultural transformations in both donor and recipient regions, the reintegration of returning migrants, and the impact of remittances on social well-being. The study is based on empirical evidence and international experience, with a particular focus on the impact of external migration on social mobility in Uzbekistan.*

Keywords: *external migration, social mobility, sociological transformation, remittances, migration strategies, reintegration, social capital, status change, labor migration, Uzbekistan.*

Kirish

Globalashuv jarayonining chuqurlashuvi va mehnat bozorlarining xalqaro integratsiyasi fonida tashqi migratsiya zamonaviy jamiyatlarning ijtimoiy va iqtisodiy dinamikasini belgilovchi muhim omillardan biriga aylandi. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlar uchun migratsiya, xususan mehnat migratsiyasi, nafaqat iqtisodiy resurslarni safarbar etish vositasi, balki ijtimoiy strukturalarning qayta shakllanishiga olib keluvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganda, tashqi migratsiya jarayonlari va ijtimoiy mobillik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur ilmiy-nazariy hamda empirik jihatdan o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy mobillik – bu shaxs yoki ijtimoiy guruhning jamiyat ichidagi ijtimoiy statusi, daromad darajasi, kasbiy mavqei yoki ijtimoiy rolida sodir bo'ladigan o'zgarishdir. Migratsiya esa aynan shu mobillikning eng faol va dinamik shakllaridan biri sifatida ko'riladi. Migrantlar o'z mamlakatlaridan chiqib, boshqa davlatlarda mehnat faoliyati bilan shug'ullanish orqali nafaqat o'zlarining moddiy farovonligini yaxshilaydilar, balki yangi bilim, tajriba va sotsial aloqalar orttiradilar. Bu esa ularning individual va oilaviy darajadagi ijtimoiy statuslariga ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, migratsiya migrantning vatani bo'lgan mamlakatlarda ham demografik, iqtisodiy va ijtimoiy strukturalarda o'zgarishlar yuzaga keltiradi.

O'zbekistonda ham tashqi mehnat migratsiyasi millionlab fuqarolarning hayotida markaziy o'rin tutmoqda. Qashqadaryo, Namangan, Andijon, Farg'ona kabi viloyatlarda migratsiya manbai bo'lib xizmat qilayotgan oila va jamoalar uchun xorijga chiqish – ijtimoiy qatlamda yuqorilashning muqobil strategiyasiga aylangan. Bunday holatda tashqi migratsiyani faqat vaqtincha iqtisodiy strategiya sifatida emas, balki sotsiologik jihatdan mobillik va transformatsiya jarayoni sifatida ham tahlil qilish zarurati tug'iladi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot aynan tashqi migratsiya va ijtimoiy mobillik o'rtasidagi murakkab, ko'p qatlamli o'zaro bog'liqlikni ochib berishga qaratilgan. Unda migratsiya oqibatida yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, remittensiyalarning ahamiyati, ijtimoiy kapitalning shakllanishi, qaytgan migrantlarning jamiyatga qayta integratsiyasi, gender va yoshlar mobilligiga ta'sir kabi masalalar keng tahlil qilinadi. Shuningdek, transformatsion yondashuv asosida ijtimoiy mobillikning zamonaviy talqinlari nazariy asosda ko'rib chiqiladi.

Ushbu tadqiqotda tashqi migratsiya va ijtimoiy mobillik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilishda kompleks sotsiologik metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning ilmiy asosi sifatida strukturaviy-funksional, transformatsion va ijtimoiy almashinuv nazariyalari tanlab olindi. Bu yondashuvlar migratsiya jarayonlarining jamiyatdagi statuslar tizimi,

ijtimoiy kapital taqsimoti va individual imkoniyatlarga qanday ta'sir qilishini tahlil etishga imkon beradi. Tashqi migratsiya va ijtimoiy mobillik o'rtasidagi murakkab va ko'p qatlamli o'zaro bog'liqlikni o'rganishda kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Bu yondashuv nazariy asos, empirik metodlar va xalqaro amaliy tajribalarni o'zida mujassam etgan bo'lib, O'zbekistonda tashqi migratsiyaning ijtimoiy tuzilmalarga ta'sirini aniqlashga xizmat qildi.

Asosiy qism

Tadqiqotning nazariy poydevorini quyidagi asosiy yondashuvlar tashkil etadi:

- **Strukturaviy-funksional yondashuv** (T. Parsons, R. Merton): migratsiyani ijtimoiy tizimlar barqarorligini ta'minlashdagi funksional vosita sifatida tushuntiradi.
- **Transformatsion yondashuv**: migratsiyani faqat status o'zgarishi emas, balki ijtimoiy qadriyatlar, mehnat madaniyati, gender roli, ijtimoiy kapital va madaniy integratsiya tizimining yangilanishi sifatida talqin etadi.
- **Ijtimoiy almashinuv nazariyasi** (G. Homans, P. Blau): migrantlar tomonidan iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy kapitalning almashinuvi natijasida yuzaga keluvchi ijtimoiy qatlamlarni tahlil qilish imkonini beradi.
- **Habitus va maydon konsepsiyasi** (P. Bourdieu): migrantlar qanday ijtimoiy maydonlarda harakat qiladi, qanday yangi me'yorlar va qadriyatlarni o'zlashtiradi – degan savollarga javob topish imkonini beradi.

Bu yondashuvlar yordamida tashqi migratsiyaning mikro (shaxsiy), mezo (oilaviy/jamoaviy) va makro (ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy) darajadagi ta'sirlari o'rganildi.

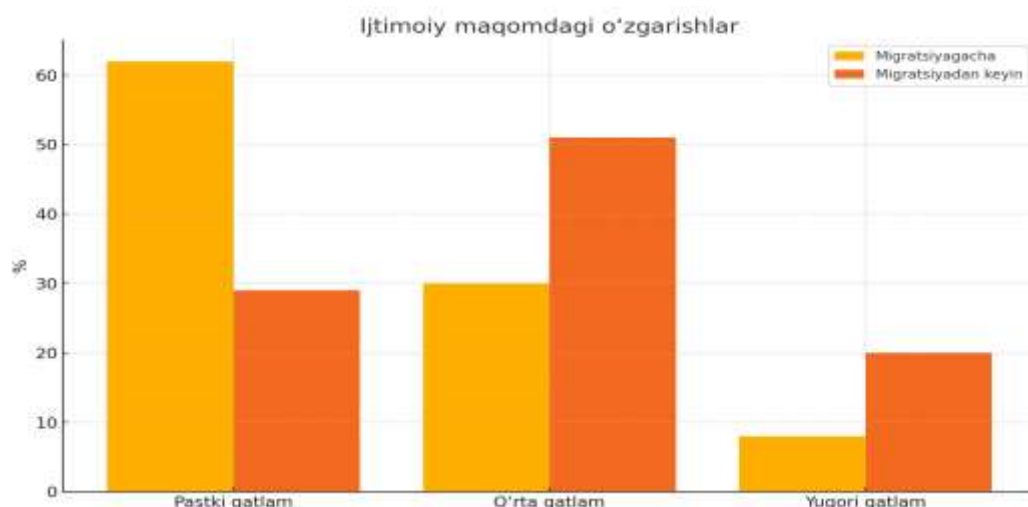
Demak, ijtimoiy mobillik — bu shaxs yoki guruhlarining jamiyatdagi ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi harakatidir. U vertikal (yuqoriga yoki pastga) yoki gorizontal (joy yoki kasb o'zgarishi) bo'lishi mumkin. Tashqi migratsiya — bu fuqaroning boshqa davlatga ko'chib o'tishi bo'lib, u ko'pincha ish izlash bilan bog'liq. Bu ikki jarayon o'zaro kesishadi: tashqi migratsiya ijtimoiy mobillikni rag'batlantiradi yoki cheklaydi.

1-jadval

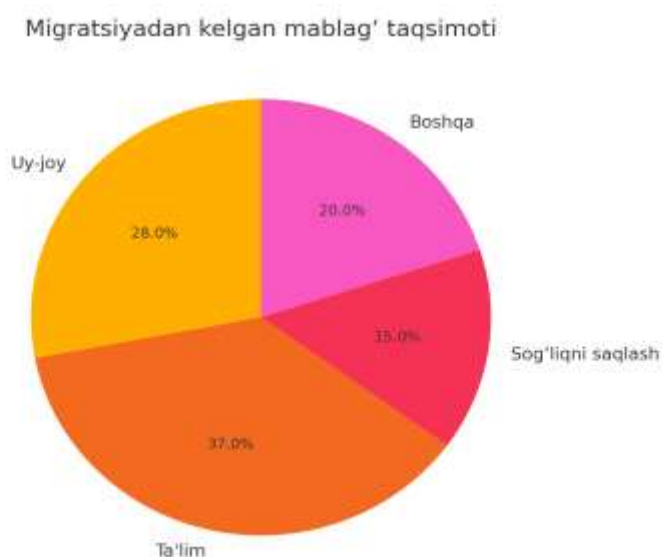
Mehnat migratsiyasi va ijtimoiy holat o'zgarishi

№	Ko'rsatkich	Migratsiyagacha (%)	Migratsiyadan keyin (%)
1	Uy egasi bo'lish	27%	61%
2	Oliy ta'lim olish imkoniyati	14%	32%
3	Yangi biznes ochish	8%	21%
4	Oilaning umumiy daromadi (yiliga \$)	2,100 USD	5,800 USD
5	Jamiyatda obro' (mahalla lideri, faollik)	10%	29%

Manba: Ijtimoiy tadqiqotlar asosida qaytgan migrantlar orasida o'tkazilgan so'rov.

1-rasm. Migratsiyadan keyingi ijtimoiy qatlamdagi o'zgarishlar

2-rasm. Tashqi migratsiya va ta'limga investitsiya
Transformatsion yondashuv doirasida tahlil

“Transformatsion yondashuv”ga ko‘ra, migratsiya shunchaki ish topish emas, balki ijtimoiy tizimda strukturaviy o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi:

- Migrantlar oilalari yangi ijtimoiy kapitalga ega bo‘ladi;
- Migratsiya orqali sog‘liqni saqlash, ta‘lim, kommunal qulayliklarga kirish imkoniyati ortadi;
- Migratsiya bilan qaytgan shaxslar jamiyatda innovatsion fikr yurituvchi va moliyaviy mustaqil guruh sifatida shakllanadi.

Transformatsion yondashuv zarurati

Transformatsion yondashuv zamonaviy sotsiologik tahlil vositasi sifatida jamiyatda yuz berayotgan chuqur va tizimli o'zgarishlarni o'rganishda muhim nazariy poydevor bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, globalizatsiya va migratsiya kuchaygan davrda bu yondashuv ijtimoiy munosabatlarning yangilanishini, mehnat bozorining qayta tuzilishini, va shaxsiy identifikatsiyaning o'zgarishini tushunishda samaralidir.

Tashqi migratsiya — faqat iqtisodiy hodisa emas, balki ijtimoiy va madaniy tizimlarning qayta shakllanishini ham bildiradi. Migrantlarning xorijdan qaytishi bilan ular nafaqat moliyaviy resurslar, balki yangicha qadriyatlar, tajribalar, va dunyoqarashlarni ham olib keladi. Bu esa mahalliy jamoalarda ijtimoiy tafakkur, turmush tarzi va gender munosabatlarining o'zgarishiga turtki bo'ladi.

Yoshlar va ayollar faol ishtiroki

O'zbekistonda ayniqsa yoshlar va ayollar tashqi migratsiyada faol ishtirok etmoqda. Ular xorijda ishlash orqali nafaqat iqtisodiy barqarorlikka erishmoqda, balki o'z hayot sifatini oshirish, o'zini anglash va ijtimoiy maqomini mustahkamlashga intilmoqda. Bu holat ijtimoiy pozitsiyaning qayta aniqlanishi sifatida ko'riladi. Migratsiya yoshlar va ayollarni qaror qabul qilishda faol ishtirok etuvchi subyektlarga aylantirib, patriarxal ijtimoiy tuzumlarga muvozanatli ta'sir o'tkazmoqda.

Mahalliy ijtimoiy tuzilmaga ta'siri

Tashqi migratsiyadan qaytgan shaxslar, ayniqsa, muhojirlik tajribasiga ega bo'lganlar, mahalliy jamoalarda o'zgarishlarning tashabbuskoriga aylanmoqda. Ular olib kelgan:

- Yangi kasbiy malakalar;
- Biznes yuritish ko'nikmalari;
- Yashash standartlariga oid qarashlar;
- Ijtimoiy aloqalar tarmog'i ularning ijtimoiy rolini kengaytirib, mahalliy tuzilmalar tarkibida yangicha ijtimoiy qatlamlarni yuzaga keltirmoqda. Bu esa strukturaviy mobillikning belgilaridan biridir.

Kognitiv va madaniy o'zgarishlar

Transformatsion yondashuvda muhim bo'lgan jihatlardan biri — kognitiv (bilim va tafakkurga oid) va madaniy transformatsiyalarni aniqlashdir. Migratsiya tajribasi shaxsning dunyoqarashini kengaytirib, uning qadriyatlar tizimi, jamiyatga qarashi va siyosiy-ijtimoiy pozitsiyasini o'zgartiradi. Shunday qilib, tashqi migratsiya faqat jismoniy joylashuvni emas, balki ma'naviy va axloqiy orientatsiyalarni ham transformatsiyalash funksiyasini bajaradi.

Transformatsion jarayonlarda individual va institutlarning roli

Transformatsion yondashuv migratsiyani oddiy demografik harakat emas, balki institutsional rekonstruksiya bilan bog‘liq tizimli o‘zgarish sifatida baholaydi. Bu jarayonda quyidagilar muhim rol o‘ynaydi:

- Davlat siyosati – migratsiyani boshqarish, qaytgan migrantlarni integratsiyalash.
- Ta’lim tizimi – kasbiy va til malakalarini moslashtirish.
- Mehnat bozori – yangi mehnat madaniyatiga kirish imkoniyati.
- Oila va gender institutlari – rol va funksiyalarning qayta taqsimlanishi.

O‘zbekistonda tashqi migratsiya tufayli ayniqsa gender rollari va oilaviy ijtimoiylashuvda transformatsiya kuzatilmoqda. Masalan, erkaklar xorijda bo‘lganida ayollar oilaviy boshqaruvni o‘z zimmasiga olishmoqda, bu esa ularga yangi ijtimoiy tajriba va status olib kelmoqda.

2-jadval**Institutlar va ularning tashqi migratsiyadagi transformatsion roli**

Institut	Migratsiyadagi roli	Ta’sir shakli
Davlat siyosati	Migratsiyani tartibga solish va integratsiya	Qonunchilik, qo‘llab-quvvatlash dasturlari
Ta’lim tizimi	Kasbiy va til malakalarini oshirish	Moslashuv va qayta tayyorlash
Mehnat bozori	Yangi imkoniyatlar yaratish	Raqobat va mehnat madaniyati
Oila	Rol va vazifalarning qayta taqsimlanishi	Ijtimoiylashuv va adaptatsiya
Gender institutlari	Ayollarning faoliyati ortishi	Ijtimoiy maqom va mustaqillik

Xulosa

Tashqi migratsiya jarayonlari O‘zbekistonda nafaqat iqtisodiy daromad manbai, balki keng qamrovli ijtimoiy mobillik jarayonining asosiy omiliga aylangan. Migratsiya orqali fuqaroning individual ijtimoiy maqomi, oilaviy va jamoaviy ijtimoiy kapitali, hamda madaniy dunyoqarashi sezilarli darajada o‘zgarishga uchramoqda. Ushbu tadqiqotda aniqlanganidek, tashqi migratsiya sharoitida:

- Ijtimoiy qatlamda yuqorilash yoki maqomni barqarorlashtirish holatlari ko‘p hollarda remittensiyalar orqali moliyaviy farovonlikning oshishi bilan bog‘liq;
- Migrantlar tomonidan orttirilgan kasbiy tajriba, yangi ijtimoiy aloqalar va transmilliy tarmoqlar ularga ijtimoiy-madaniy resurslar yetkazmoqda;

- Qaytgan migrantlarning mahalliy mehnat bozoriga integratsiyasi va jamiyatga qayta moslashuvi tizimli yondashuv talab etadi;
- Migratsiya natijasida gender rollari va yoshlarning ijtimoiy roli o‘zgarib, patriarxal modeldan chekinish hollari ko‘paymoqda;
- Ayni paytda, migratsiya faqat ijobiy oqibatlar emas, balki ajralishlar, ijtimoiy tanazzul, ma’naviy bo‘shliq va ijtimoiy normativlarning zaiflashuvi kabi murakkab salbiy oqibatlarni ham yuzaga chiqaradi.

Shu bois, tashqi migratsiyani faqat iqtisodiy hodisa emas, balki ijtimoiy tizimlarning transformatsiyasi sifatida baholash lozim. Ushbu tadqiqotning ilmiy-amaliy xulosalari migratsiya siyosatini takomillashtirish, qaytgan migrantlar uchun reintegratsiya dasturlarini ishlab chiqish va hududiy ijtimoiy farovonlikni barqarorlashtirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bourdieu, P. (1990). The Logic of Practice. Stanford University Press.
2. Parsons, T. (1951). The Social System. Glencoe: Free Press.
3. Blau, P. (1964). Exchange and Power in Social Life. New York: Wiley.
4. Merton, R.K. (1968). Social Theory and Social Structure. New York: Free Press.
5. International Organization for Migration (IOM). World Migration Report 2022.
6. International Labour Organization (ILO). Labour Migration Highlights in Central Asia. Geneva, 2023.
7. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo‘mitasi. Mehnat bozori sharhi, 2024-yil hisobot.
8. UNDP Uzbekistan. Socio-Economic Impact of COVID-19 on Migrant Households in Uzbekistan, 2021.
9. Muminov, Z. (2022). Ichki migratsiya va ijtimoiy mobillikning transformatsiyasi: O‘zbekiston tajribasi. Toshkent: Akademnashr.
10. Castles, S. & Miller, M.J. (2009). The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. Palgrave Macmillan.